

УДК 821. 161. 2-1. 09

Костюк М. М.,
магістр Інституту філології та
журналістики
Волинського національного університету
імені Лесі Українки

Леся Українка і Грузія

*Роботу виконано на кафедрі
теорії літератури та зарубіжної літератури
ВНУ імені Лесі Українки*

У статті досліджується грузинський період життя Лесі Українки. Образи гори та замку в драматичних творах Лесі Українки («Камінний господар», «Осінь казка», «Лісова пісня») тлумачаться як нав'язані грузинськими враженнями.

Ключові слова: Грузія, драматична поема, образ гори, образ замку.

Костюк М. М. Леся Українка и Грузия. В статье исследуется грузинский период жизни Леси Украинки. Образы горы и замка в драматических произведениях Леси Украинки истолковываются как навеянные грузинскими впечатлениями.

Ключевые слова: Грузия, драматическая поема, образ горы, образ замка.

Kostyuk M. M. Lesya Ukrainka and Georgia. In this article is researched Georgian period in Lesya Ukrainka's life. Types of mountain and castle in Lesya Ukrainka's dramatic creations («Stone Lord», «Autumn tale», «Forest song») are interpreted as suggested of Georgian impressions.

Key words: Georgia, dramatic poem, types of mountain, types of castle.

Постановка питання та аналіз досліджень із проблеми. Феномен Лесі Українки – її біографію, епістолярій, формування світогляду і творчої манери, літературний доробок (передусім поезію і драматургію) – досліджували як сучасники (І. Франко, Старицька-Черняхівська, І. Стешенко, М. Євшан, А. Ніковський та ін.), критики 1920–1930-х рр. (Д. Донцов, М. Драй-Хмара, М. Зеров, Б. Якубський, П. Одарченко), так і вчені радянського

(О. Бабишкін і В. Курашова, І. Журавська, А. Каспрук, Л. Міщенко, К. Кухалашвілі, В. Святовець, О. Ставицький) і пострадянського періодів (В. Агеєва, Т. Гундорова, О. Забужко, М. Кармазіна, Л. Мірошніченко, М. Моклиця, С. Павличко, Я. Поліщук та ін.). Однак акцентовані в цих дослідженнях аспекти не вичерпують перелік ракурсів вивчення творчості Лесі Українки. Зокрема, потребує уточнення та доповнення проблема визначення місця Грузії в житті та мистецькому доробку письменниці, адже із цією країною пов'язане останнє десятиліття Лесиною життя. Відомо, що Леся Українка з деякими перервами проживала в Грузії від 1903 року, мешкала в містах, де працював судовим урядовцем її чоловік Климент Васильович Квітка, – у Тбілісі, Телаві, Кутаїсі, Хоні (тепер Цулукідзе). 1913 року безнадійно хвору Лесю під наглядом матері Олени Пчілки та наймолодшої сестри Дори було перевезено в курортне містечко Сурамі, звідки вона й пішла у вічність*. Саме на цей період припадає написання її найбільш вагомих та досконалих творів.

Отже, у цій статті ми спробуємо дослідити грузинський період життя Лесі Українки та особливості художньої реалізації вражень від Грузії у творчості письменниці, зокрема простежимо специфіку образів гори та замку в її драматичних творах. Для з'ясування цих проблем велике значення мають спогади сучасників та близького оточення: К. Квітки [6; 7], А. Кримського [11], Н. Гамбарашвілі [3], І. Пааташвілі [15], розвідки Я. Майстренка [13], Н. Шалуташвілі [17] та епістолярій самої письменниці.

Виклад основного матеріалу. Ймовірно, Леся ще в дитинстві чула від своїх близьких про далеку Грузію. Як свідчить

*Як засвідчує М. Мороз, Грузія шанує пам'ять Лесі Українки. На центральній алеї Приморського парку Батумі 21 липня 1972 року їй встановлено пам'ятник (скульптор – Маркіян Вронський). На будинку № 14 по вул. Лесі Українки в Кутаїсі є меморіальна дошка з надписом грузинською і російською мовами: «Тут у 1912–1913 рр. жила велика українська поетеса, критик і мислитель Леся Українка (Лариса Петрівна Косач)». У 1951 р. в м. Сурамі в районі Зіндісі, близько місця, де померла поетеса, встановлено пам'ятник Лесі Українці роботи скульптора Тамари Абакелія. Навпроти пам'ятника організовано музей Лесі Українки, одночасно також бібліотеку її імені [14, 590].

Н. Шалуташвілі, родина Косачів була знайома з грузинським громадським діячем Н. Ніколадзе, особливо дружні стосунки його пов'язували з тіткою Лесі Українки – Л. Драгомановою. Очевидно, знайомство Н. Ніколадзе із цією сім'єю відбулося саме в роки еміграції Драгоманових – у Женеві чи Відні. Однак вважається, що «перший дотик» Лесі Українки до Грузії відбувся 1895 року, коли вона познайомилася з Нестором Георгієвичем Гамбаровим (Гамбарашвілі), тоді студентом Київського університету, який жив дві зими на квартирі в Косачів. З Лесею Українкою його пов'язували щирі товариські взаємини. Вони обговорювали різні політичні події, разом читали революційну літературу, допомагали одне одному з освітою: Леся навчала Гамбарова французької мови, а він її – грузинської. Нестор ознайомив Лесю Українку з історією й культурою грузинського народу, з твором Шота Руставелі «Витязь у тигровій шкурі» та ілюстраціями до нього художника М. Зічі тощо. Їй подобалися грузинські пісні та мелодії, відтак охоче слухала хорівий спів товаришів Гамбарашвілі – Васо Церетелі, Миха Чхенкелі, Шіо Читадзе. Н. Гамбарашвілі згадував слова Лесі Українки: «Який цікавий, дивний куточок – Грузія! Скільки мужності і доблесті повинен мати народ-жменька, щоб уціліти і охоронити себе від всіх напастей і знегод, які випали на його долю! Коли б я не була українкою, я б хотіла бути грузинкою!» [3, 490]. А. Кримський зауважував: «Вона дуже любила грузинів, говорила, що грузинська нація найближче до нас – українців. Леся говорила мені тоді, що буде федерація народів, у якій ми – українці – будемо особливо тісно зв'язані дружбою з грузинами...» [11, 171].

Відомо, що Леся подарувала Гамбарову фотографію з написом: «Бажаю вам, пане Несторе, послужити широ і бездоганно вашій прекрасній рідній країні. Коли Вам треба буде товариської помочі і поради, то згадайте, що єсть на світі Лариса Косач. *Київ. 6. У 1896*». Собі в подарунок з Грузії попросила «гострий кинджал, як емблему боротьби з ненависним ворогом». Н. Гамбарашвілі виконав її бажання:

«...Я замовив спеціалістам по холодній зброї дагестанцям в Горі кинджал, невеликий, з кращої криці, ручка й піхви кинджала були зроблені з срібла з гравіровкою і черню. Даруючи цей кинджал Лесі Українці восени 1896 р., після повернення з канікул в Київ, я сказав: “Панночко Леся, будьте тверді у Вашій благородній роботі, як криця цього кинджала, і гострі в слові, як його лезо”» [3, 492].

На власні очі Леся Українка побачила Грузію 1903 р. Перебування письменниці в цій країні окреслюється такими географічними й хронологічними межами: 13 вересня 1903–18 травня 1904 – перебування в Тбілісі, дорогою зупинялася в Батумі. 5 листопада 1904–24 травня 1905 – перебування в Тбілісі. 6 грудня 1908 подружжя Квіток приїздить через Батумі до Тбілісі. На початку 1909 року Леся Українка і К. Квітка переїзять із Тбілісі до Телаві. 7 листопада хвора поетеса з чоловіком виїхали пароплавом із Батумі до Єгипту (Хельван). 24 травня 1910 – повернення до Телаві. Близько 15 вересня родина Квіток переїхала до Кутаїсі, де К. Квітка одержав нове службове призначення. 14 січня 1911 поетеса в тяжкому стані виїхала з Батумі до Єгипту. 25 травня виїхала з Києва до Кутаїсі через Одесу, Севастополь і Батумі. У вересні родина переїхала на нове місце служби К. Квітки в Хоні (нині м. Цулукідзе). 21 січня 1912 переїзд з Хоні до Кутаїсі, куди К. Квітка одержав службове призначення. 19 жовтня виїхала з Кутаїсі через Батумі до Одеси, звідти Александрії, а наступного дня прибула до Хельвана. 12 травня виїхала з Києва до Кутаїсі через Одесу, Батумі. 9 липня за порадою лікарів тяжко хвору поетесу залізницею перевозять до Сурамі, де 19 липня, між першою і другою годинами ночі, Леся Українка померла.

Перебування Лесі Українки на Кавказі було пов'язане з кількома обставинами. По-перше, тяжкий стан здоров'я не дозволяв Лесі жити на півночі у вогкому кліматі; за приписами лікарів вона мусила проживати на півдні. По-друге, особисті стосунки з К. Квіткою. Перша поїздка до Грузії була викликана прагненням допомогти хворому Квітці. Згодом їхнє одруження

зумовило спільне перебування в різних містах Грузії (по місцях служби чоловіка). Щире захоплення цією країною теж треба взяти до уваги.

Лесине перебування в Грузії супроводжувалося важкими життєвими випробуваннями та особистими втратами. Під час перших відвідин Тбілісі 1903 року Леся Українка болісно переживала звістку про смерть улюбленого брата Михайла. Ще одне горе їй довелося пережити 1909 року в Телаві, коли вона дізналася про смерть батька. Окрім того, проживання в Грузії супроводжувалося матеріальними нестатками, складними побутовими умовами, тяжкою хворобою*. Далекі від батьківщини й рідних людей поетеса відчувала беззахисність, матеріальну невлаштованість, духовну самотність, інтелектуальний голод. Та й усе життя з постійними переїздами в міста, куди по службі переводили К. Квітку, було дуже клопітливим та обтяжливим для хворої жінки**. Тим більше що її здоров'я вкрай погіршувалося.

* На тлі постійних проблем зі здоров'ям Леся Українка вимушена була дбати про забезпечення побутових умов проживання. 12–13 листопада з Тбілісі вона писала в листі до М. Кривинюка: «Окрім осінньої розклейки було ще маса роботи з урядженням. Легше запобігти місце в царстві небесному, ніж тут порядну і недорогу хату, надто пропустивши сезон зміни квартир, як то у мене вийшло. Перший місяць, пробігавши марне 1,5 тижні (на більше не стало сили), я прожила в готелі, де було незле, але дуже дорого, потім знову бігала і шукала (мені в тім ретельно помагали Квітка і – моя «китайська» товаришка, що несподівано з'явилась в Тифлісі), аж нарешті знайшла не дуже дорогу (11 р. по тутешньому недорого!) і непогану хату, зате без жадних меблів (коли не рахувати складного діжка без матраца, дерев'яного тапчана і нехутко даного стола), без посуду, без послуги, словом, без нічого. Все це прийшлося позичати, знаходити, наймати, купувати. Тепер ввійшла я помалу в норму життя, через три тижні після переселення в сю хату! Але нема лиха без добра. Якби не сей дрібний і конечний клопіт з урядженням, то я може б зле скінчила: писати не могла, читати – не читалось, а так розбивався настрій об дрібниці, то якось легше було...» [16, XII, 718–719]. Після одруження турбувалася про заробіток і матеріальне забезпечення сім'ї. У листах до матері від 1913 року писала про нестатки, які дійшли до того, що доводиться вдаватися до позик у лихварів, розпродувати дещо з речей, бо інакше не стає грошей на прожиття.

** У листі до матері від 28 вересня 1911 року вона писала: «Се вже ми переїхали в Хоні. Клопіт був, либонь, такий самий, як і з переїздом з Телави: таке саме вкладання, розкладання, арби і т. і., хоча там 100 верстов їхати кіньми, а тут 25. Ну, зате на здоров'я переїзд таки легший. Хоні більш схоже на велике село, ніж на містечко, бо дуже багато садків, городів, просторих зелених дворів, а хати скоріш міщанські, тільки типу кавказького – з великими верандами. Мені Хоні подобається більше, ніж Кльоні і Феоктисті Семенівні (вона вже вернулася – сама, без чоловіка, в Кисві заходила до тебе, але ти була в Гадячі), поганенько тільки, що тут багато ровів з водою для поливання городів, то коли б вони не розводили пропасниці, але, на щастя,

М. Зеров писав із цього приводу: «Коли життя Лесине до 1906–07 р. видавалося їй часом “кривавим змаганням”, то її доживання після 1906–07 р. було таким ненастанно, без перерви, без відпочинку. Змагання йшло тепер межи творчістю, що дійшла свого зеніту, найбільшої своєї дозрілості, і хворобою, що в цих саме роках прибрала найтяжчих форм» [4, 365].

Незважаючи на життєві незгоди, Леся Українка цікавилася подіями суспільного й політичного характеру та культурним життям: читала грузинські й вірменські газети та літературні твори, відвідувала театральні вистави й концерти, захоплювалася грузинською музикою і піснями, мала намір записати абхазькі пісні тощо. Її дивували звичаї грузинів, цікавила історія цієї країни тощо. Однак Лесина творчість 1903–1913 рр. не відображає безпосередніх реакцій на грузинську історію, культуру та національні звичаї. Поява «грузинських» творів – процес глибинний і складний. В уяві письменниці зринали теми й образи, формування й осмислення яких було викликане минулими думками та враженнями. Але творчі імпульси до їхнього написання виникали саме в грузинський період її життя. Так, у Грузії були написані вершинні драматичні твори Лесі Українки: фантастична поема «Осілля казка», драматична поема «На полі крові», драматичний етюд «Йоганна, жінка Хусова», драма-феєрія «Лісова пісня», драматичні поеми «Адвокат Мартіан», «Орфееве чудо», «Оргія», драма «Камінний господар».

Окрім цього, було завершено ряд поетичних, прозових, публіцистичних творів, тривала робота над перекладами. Були створені поезії «Що дасть нам силу?», «Було се за часів святої Германдади...», «Я знала те, що будуть сльози, мука...», «О, не кори мене, любий, за мрії про славу...», «Ой не зникли золоті терни...», «Коли дивлюсь глибоко в любі очі», «Якби мені достати струн живих», «Якби я всіма барвами владала». 1905 року написано цикл поезій «Пісні з кладовища», нарис

саме на тому кутку, де ми живемо, ровів зовсім нема, та й хата в нас не вогка» [16, XII, 363].

«Примара». 1 травня того ж року датовано чорновий автограф оповідання «Приязнь».

1909 року написано поезію «Музині химери». 1910 року – поезію «Князь Володимир за Дніпром...», оповідання «Враги», фрагменти «З людської намови», «Бондарівна», «Interview», «Ненатуральна мати», «Турчин і вірменочка», «Утопія», перекладено давньоєгипетську казку «Був собі в солянній оазі соляр», оповідання Ж. д'Еспардеса «Ух! Волки!».

У січні 1911 року створено поезії «Pontos Acheinos», «У тумані», «На стоянці», «Мрії в бурю», «Земля! Земля!», «Епілог». Вірогідно, що незавершений вірш «Хто вам сказав, що я слабка...» та фрагмент «Чисте рівне плесо моря...», записані після циклу «З подорожньої книжки», слід датувати цим роком.

У Грузії Леся Українка проживала в оточенні могутніх кавказьких гір, засніжених кряжів та вершин, про які неодноразово відгукувалась із захватом у листах. Наприклад, 23 березня 1909 року писала Галині Комаровій з Телаві: «Проза життя тут здобувається тяжко, зате поезію і здобувати не треба, сама оточає навколо; от моєї хати видко весь Дагестан, величний білоголовий кряж, він далеко, верстов за сорок, але в ясні дні й місячні ночі він присувається так близько, що аж страшно робиться, він тоді, наче привид новоствореного світу, здається легшим від хмар і прозорішим від льоду... По другий бік у нас Гамборські гори теж чималі, але проти Дагестану – то вже ідилія. В самому Телаві багато руїн старосвітських (це була колись столиця царів Кахетії), посеред міста ціле замище з вежами, зубчастими мурами...» [16, XII, 276].

Гірські краєвиди вабили її й викликали захват. Можливо, ця обставина сприяла виникненню в кількох Лесиних творах концептуального образу гори. Спостерігала вона також руїни стародавніх замків і веж, відтак традиційний казковий мотив принцеси в замку на гірській вершині здобув у її драматичній творчості актуалізацію і своєрідну інтерпретацію.

Леся Українка за своє життя бачила різні гори (Крим, Карпати, Апеніни) та вежі. Можливо, здавна існувала в її творчій уяві ідея замку на високій горі, але реалізацію вона знайшла саме під час перебування серед гір Кавказу. Вигляд гірських вершин і дозволив цій ідеї так потужно втілитись у драматичних творах «Осіньна казка» та «Камінний господар».

С. Кочерга пропонує «звернути увагу на місце замку як вінця просторової ієрархії цих драм. В обох творах надією є завоювання замку на вершині гори, що символізує велич і владу. Дон-Жуан спочатку підігрує Анніній нав'язливій ідеї “суворого замку” своєю провокаційною піснею, в якій омріяне ніцшеанське “гніздо орлиці” називає “замком із діамантів”, розвінчуючи прагнення донни виразною інверсією духовних і матеріальних цінностей. Він кепкує над бажанням дівчини, порівнюючи замок з “нагірною в'язницею”, але врешті-решт сам попадає в камінну пастку» [10, 522–523].

Таємне бажання донни Анни є жорстокою і кривавою мрією. Ця мрія виражається таким сюжетом: недоступна горда красуня-принцеса на високій горі в камінному замку очікує: любого лицаря, спостерігаючи криваві поєдинки, байдуже реагуючи на кров, пролиту в боротьбі за її горде серце небажаними, хоча й одважними лицарями. Казка має такий смисл: убиті лицарі – то ті панове, що так нещасливо сваталися до донни Анни, а обраний лицар – наречений Анни, Командор. Командор – дійсно одважний лицар, але не про нього мріє Анніне серце, тому у своїй душі Анна визначила йому іншу роль: «Командор мій – то сама гора, а лицаря щасливого нема ніде на світі». Мрія Командора – найвище верхів'я, трон, ним він і спокушає горду Анну. Командор несе тягар обов'язків, тягар неволі як неодмінну плату за право «встояти на верхів'ї». Заради цього:

*Ми мусим пильнувать не тільки честі,
але й вимог найменші етикети,
щонайдрібніших. Хай вони здаються
для нас нудним, марними, без глузду...*

Анна свідомо зробленого вибору й готова поступитися своїми прагненнями, своєю сутністю заради мрії про величний замок:

*Для гордої і владної душі
життя і воля на горі високій,
у чистому нагірному повітрі
без пахощів облесливих долин.*

Пізніше тією самою вершиною Анна спокушає Дон Жуана. Із цією фатальною жінкою й кінчається казка Дон Жуана, визволителя жінок і лицаря волі: «Як несподівано скінчилась казка! З принцесою і лицар у в'язниці!». Хоча спочатку він попереджав її про небезпеку перебування на горі:

Дон Жуан
*Я дуже поважаю неприступність,
як їй підвалиною не каміння,
а щось живе.*

Анна
*Стояти на живому
ніщо не може, бо схибнеться хутко.
Для гордої і владної душі
життя і воля – на горі високій.*

Дон Жуан
*Ні, донно Анно, там немає волі.
З нагірного шпилья людині видко
просторі вільні, та вона сама
прикована до площинки малої,
бо леда крок – і зірветься в безодню.*

Проте сам Дон Жуан зривається в безодню, зажадавши опинитися разом з Анною на горі влади.

Вертикальна організація простору є визначальною й у фантастичній драмі Лесі Українки «Осінь казка», яку завжди вважали найзагадковішим твором у спадщині письменниці,

адже він викликає різноманітні оцінки й інтерпретації. Наприклад, А. Костенко так інтерпретує образи Принцеси та Лицаря: «Всіма своїми вчинками, становищем Принцеса немов промовляє: – Я ж Україна! Цар мене силою тримає при собі. Колись дуже давно боронив мене мій Лицар. А тепер він уже знікчемнів, стратив силу і надію, він зрадив мене, і я більше його не знаю» [9, 292–293].

Інше потрактування пропонує В. Агеєва. Дослідниця вважає, що в «Осінній казці» спародійовано лицарський куртуазний дискурс, ієрархія цінностей гротескно зміщується. «За красивим фасадом, по-перше, криються далеко не бездоганні стосунки, а по-друге, дійсність весь час виявляє фальшивість, двозначність, підміну основоположних понять» [1, 171].

На нашу думку, при інтерпретації «Осінньої казки» необхідно визначити суть ключового образу – образу гори. Героїня-принцеса живе на вежі, розташованій на верхів'ї «скляної гори». Ця оселя також є замком-в'язницею, позаяк вікна в неї заграбовані, і годі чекати нареченого – лицарі не можуть дібратися до принцеси по кришталевій горі. Якщо Анна з «Камінного господаря» повсякчас прагнула стати господинею «орлиного гнізда», то Принцеса, пізнавши смак самотності й залежності від волі царя, безстрашно кидається вниз, де дріб'язковість і бездуховність, що панує навкруги, розчаровує та пригнічує її небесну душу. Згодом Принцеса за власною волею починає свій похід на верхів'я в товаристві Будівничого, що прагне здійснити неймовірне: прокласти східці по кришталевій горі до недосяжної мрії.

Гора, споруджена для непокірної нареченої з наказу короля, – не вся кришталева: будівничі, кажуть, украли частину матеріалу, зробивши натомість підніжжя з льоду. Отож, є небезпека, що під сонячним промінням неприступна гора сама впаде, поховавши під уламками й принцесу.

В «Осінній казці» принцеса:

Я вдруге не стерплю розлуки!

До тебе йду

На волю та біду!

(Кидається з даху і теж скочується в діл).

У «Каміннім господарі» Анна:

Радійте!

Тепер уже не треба визволяти –

Впаде сама з гори принцеса ваша!

Принцесу, яка таки зважилася кинутися з кришталевого вершечка вниз, не так «діймає біль, як бруд»:

Хто не був високо,

Той зроду не збагне, як страшно – впасти,

І хто не звик до чистоти кришталю,

Не тямить, як то тяжко – забруднитись.

Принцеса, упавши вниз, відроджується для іншого життя, у якому готова стати не над чоловіками – об'єктом для привласнення й підкорення, а поруч, у спільній творчій праці й боротьбі. Мертва гора-в'язниця у фіналі «Осінньої казки» сповнилась звуками та яскравими барвами.

Гірська вершина як уособлення зваби Мавки королівською короною використовується й Перелесником у «Лісовій пісні»:

Линьмо, линьмо в гори! Там мої сестриці,

там гірські русалки, вільні Літавиці,

будуть танцювати коло по травиці,

наче блискавиці!

Ми тобі знайдемо з папороті квітку,

зірвем з неба зірку, золоту лелітку,

на снігу нагірнім вибілимо влітку

чарівну намітку,

щоб тобі здобути лісову корону,

ми змію-царицю скинемо із трону,

і дамо крем'яні гори в оборону!

Проте для Мавки така зваба не має жодного значення.

Образ гори як символ злету творчого духу постає ключовим у вірші «Дочка Ієфая». Вірш написано в Тифлісі 1904 року. Очевидно, асоціації, викликані горами Кавказу, реалізувалися в поетичних описах:

*Пусту мене, мій батеньку, на гори,
де ряст весняний золотом жаріє,
де вітер цвіт з мигдалі обсипає,
хай він мене дощем рожевим скропить,
оплаче цвітом молодість мою.*

Роздуми про фізичну смерть та про безсмертя творчості, поезії, пісні, які знаходять вияв у вірші, напевне хвилювали поетесу в той час, тому вірш на біблійний сюжет звучить так виразно суб'єктивно:

*Хай я сама сирій землі належу, –
віддай мене тому, кому обр'як, –
а те, що я на горах заспіваю,
належить сонцю, вітрові й весні,
кров кане в землю, а воно хай лине...*

Образ гори, вже на асоціативній основі, виникає в драматичній поемі «На полі крові». Образна опозиція «Юда – Учитель» доповнюється просторовою – «нивка – Голгофа». Юда за свою зраду отримав «скупе, злиденне поле», Ісус на Голгофі приніс себе в жертву за людей.

За А. Костенком, останні роки творчості Лесі Українки асоціюються зі сходженням на гору: «В цей час, як долала ще один уступ, піднімаючись на “гору круту крем'яную”, позаду лишалася трудна путь, позначена невмирущими творами, що здіймалися на розпутті української літератури, як замкові вежі на гірських уступах. Вони, як маяки в морі, освітлювали скелясту дорогу, вимурувану хай не могутніми, зате мужніми руками. Ось вишукувались один за одним на гранітних підмурівках, пориваючись усе в гору та вгору: “На крилах пісень”, “Думи і мрії”, “В катакомбах”, “Кассандра”, “Лісова пісня”, “Камінний господар”. Тепер “Оргія”. Леся, як Будівничий з “Осінньої казки”, як Каменярь, знала, що треба не

зупиняючись простувати, рубати скалу, “рівняти правді путь”» [9, 478].

Висновки. Образ гори в драматичних і поетичних творах Лесі Українки отримує різне смислове наповнення: постає символом людських мрій, поривань, звитяг волі та духу. Але мета досягнення вершини може бути різною, це влада, панування над світом («Камінний господар»), свобода, воля, ідеальні прагнення та поривання («Осінь казка»). На вершині важко втриматись, особливо, коли гора має підмурівок із льоду, але важлива навіть не вершина, а рух угору, особливо, якщо він має на меті визволення інших.

Грузинські враження, безперечно, залишили свій слід у творчості Лесі Українки грузинського періоду, але простеження цього сліду, поруч з багатьма іншими чинниками – справа непростая і потребує подальших досліджень.

Література

1. Агеева В. Постеса зламу століть. Творчість Лесі Українки в постмодерній інтерпретації / Віра Агеева. – К. : Либідь, 1999. – 264 с.
2. Бойко Ю. Естетичні погляди Лесі Українки та її стильові шукання / Юрій Бойко // Бойко Ю. Вибрані праці. – К. : Медекол, 1992. – С. 110–160.
3. Гамбарашвілі Н. Мої спогади про Лесю Українку / Нестор Гамбарашвілі // Леся Українка. Публікації, статті, дослідження. – К. : Вид-во АН УРСР. – 1956, – Вип. 2. – С. 489–498.
4. Зеров М. Леся Українка / Микола Зеров // Українське письменство ХІХ ст. Від Куліша до Винниченка : лекції, нариси, статті. – Дрогобич : Відродження, 2007. – С. 357–398.
5. Каспрук А. А. Леся Українка. Літературний портрет. – Друге вид., доп. і випр. / А. Каспрук. – К. : Держ. вид-во худ. літ., 1963. – 114 с.
6. Квітка К. Зауваження до біографії Лесі Українки / Климент Квітка // Спогади про Лесю Українку. – Вид. друге, допов. – К. : Дніпро, 1971. – С. 256–257.
7. Квітка К. Музично-фольклористична спадщина Лесі Українки / Климент Квітка // Спогади про Лесю Українку. – Вид. друге, доп. – К.

- : Дніпро, 1971. – С. 247–256.
8. Косач-Кривинюк О. Леся Українка. Хронологія життя і творчості : репринтне вид. / Ольга Косач-Кривинюк. – Луцьк : Волин. обл. друк., 2006. – 928 с. (Проект «Літературознавча скарбниця»).
  9. Костенко А. Леся Українка / Анатоль Костенко. – К. : А. С. К., 2006. – 512 с. – (Життя видатних людей).
  10. Кочерга С. Архітектурний код художньої культурософії Лесі Українки / Світлана Кочерга // Леся Українка і сучасність : зб. наук. пр. – Т. 4, кн. 1. – Луцьк : Вежа, 2007. – С. 511–529.
  11. Кримський А. Із спогадів щирого друга / Агатангел Кримський // Спогади про Лесю Українку. – Вид. друге, допов. – К. : Дніпро, 1971. – С. 168–172.
  12. Кухалашвілі К. П. Листи Лесі Українки / К. П. Кухалашвілі // Вітчизна. – 1956. – № 9. – С. 180–183.
  13. Майстренко Я. Серед грузинських друзів / Я. Майстренко // Літературна Україна. – 1970. – 21 липня.
  14. Мороз М. О. Літопис життя та творчості Лесі Українки / М. О. Мороз. – К. : Наук. думка, 1992. – 632 с.
  15. Пааташвілі І. Леся Українка в Телаві // Спогади про Лесю Українку. – Вид. друге, допов. – К. : Дніпро, 1971. – С. 369–370.
  16. Українка Леся. Зібрання творів у дванадцяти томах / Леся Українка. – К. : Наук. думка, 1975–1979.
  17. Шалуташвілі Н. Жива й близька / Н. Шалуташвілі // Літературна Україна. – 1971. – 19 лютого. – С. 2.